

MORTEN A. STRØKSNES

KNIHA

o moři

ANEB

Umění lovit ve
čtyřech ročních obdobích
na otevřeném moři
z gumového člunu
žraloka grónského

Knihy o moři

MORTEN A. STRØKSNES

KNIHA *o moři*

ANEB

Umění lovit ve čtyřech ročních obdobích
na otevřeném moři z gumového člunu
žraloka grónského

Přeložila Jarka Vrbová

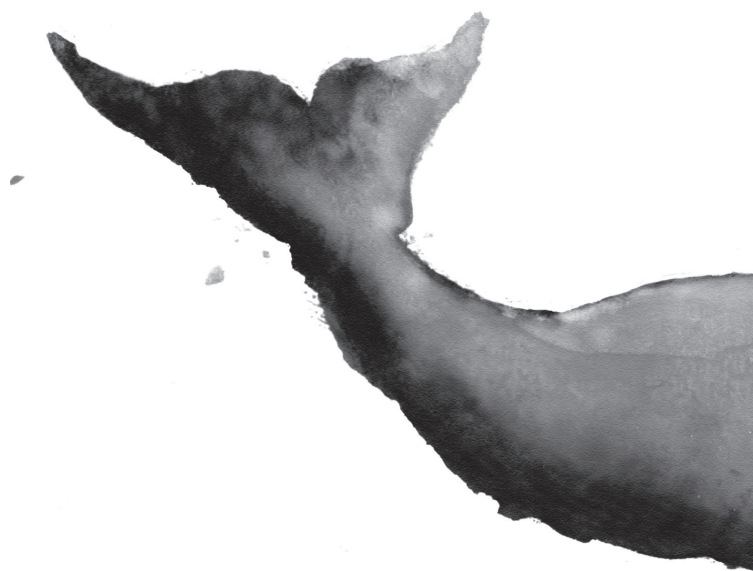

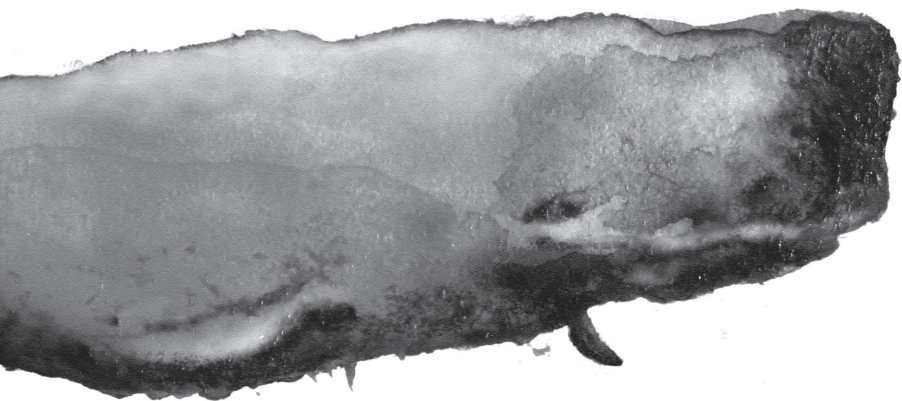
Překlad knihy byl vydán s finanční podporou
Nadace norské literatury v zahraničí NORLA.
This translation has been published with
the financial support of NORLA.

© Argo, 2018

Copyright © Morten A. Strøksnes
and Forlaget Oktober, Oslo 2015
Published by agreement with Copenhagen
Literary Agency ApS, Copenhagen
Translation © Jarka Vrbová, 2018
Illustrations © Jan Augusta, 2018

ISBN 978-80-257-2360-9 (váz.)
ISBN 978-80-257-2488-0 (e-kniha)

*Přišel jsi až ke zřídlu moře,
procházel ses po dně propastné tůně?*

(Kniha Jób, 38, 16)

1 / Tři a půl miliardy let uběhlo od chvíle, kdy se v moři objevil první primitivní život a než mi jednoho sobotního červencového večera, který jsem trávil na večeri u známých v Oslu, zavolal Hugo Aasjord.

„Víš, jaká je předpověď na příští týden?“ zeptal se.

Dlouho jsme čekali na určitý typ počasí. Ani slunce, ani horko, ani zcela bez deště. Potřebovali jsme co nejmírnější vítr ve Vestfjordu, v oblasti mezi Bodø a souostrovím Lofoty. Pokud se člověk potřebuje dočkat bezvětrí ve Vestfjordu, musí se obrnit trpělivostí. Několik týdnů jsem sledoval předpovědi. Hlásili setrvale ostrý nebo o trochu slabší čerstvý vítr, ani jednou mírný vítr, vánek nebo bezvětrí. Nakonec jsem se přestal o předpovědi starat a nechal jsem se ukolébat pomalým prázdninovým rytmem teplých dní a vlhkých nocí v hlavním městě.

Hned když jsem uslyšel Huga, který nesnáší telefony a volá jen kvůli opravdu důležitým vzkazům, pochopil jsem, že dlouhodobá povětrnostní předpověď nám konečně hraje do karet.

„Hned ráno si kupuju letenku a v pondělí odpoledne mě čekej v Bodø,“ řekl jsem.

„Bezva, tak se uvidíme.“ Cvak.

V letadle na sever jsem seděl u okénka, shlížel jsem na zemi a představoval jsem si ji jako mořské dno. Před dvěma miliardami

let byla celá zeměkoule zalitá vodou, možná s výjimkou několika od sebe vzdálených ostrovů. Vodní plocha pořád ještě pokrývá více než sedmdesát procent zemského povrchu. Někdo kdysi napsal, že naše planeta by se neměla jmenovat Země. Měla by se jmenovat Moře.

Podé mnou se táhly hory, lesy a náhorní plošiny, dokud jsme nedoletěli nad kraj Helgeland. Tam se objevily fjordy a rozvlněný oceán rozpjatý na západ až k linii, kde se hranice mezi nebem a vodou na obzoru rozplyne ve třpytivé šedi připomínající ptačí peří. Pokaždé, když opouštím Oslo a mířím na sever, zaplaví mě pocit, že jsem se vymanil z vnitrozemí, unikl jsem z mraveniště, ze smrkových lesů, od řek, sladkovodních jezer a čvachtavých močálů. K oceánu, svobodnému a nekonečnému, rytmickému a rozkolébanému jako staré námořnické písňe z dob plachetnic, jež zpívali námořníci na všech mořích světa a v největších přístavech, v Marseille, Liverpoolu, Singapuru nebo Montevideu, když na palubě napínali nebo skasávali plachty.

Námořníci, kteří vystoupí na souš, připomínají neklidné hosty. Je docela možné, že už nikdy nikam nevyplují, ale mluvou a gesty jako by dávali najevo, že jsou tu jen na krátké návštěvě. Touhy po moři se nikdy nezbaví. Moře je stále volá, musí se ale spokojit s vyhýbavou odpovědí.

Stejnou záhadnou přitažlivost musel pocítit můj prapradědeček, když opustil švédské vnitrozemí a vydal se nesčítnými údolími a přes hory na západ. Jako losos šel podél řek, nejdřív proti proudu a pak po proudu, až došel k moři. Traduje se, že neudal jediný důvod této cesty, jen to, že chce na vlastní oči vidět oceán. A sotva měl v plánu vrátit se tam, odkud přišel. Nejspíš nesnesl představu, že zbytek života stráví shrbený nad jalovými políčky švédského venkova. Musel to být citlivý muž a snílek se silnýma nohama, protože došel až na pobřeží. Založil tu rodinu

a pak se nechal najmout na nákladní loď. Loď se kdesi v Tichém oceánu potopila a s ní všichni na palubě. Jako by ten člověk pocházel z mořského dna a musel se tam vrátit. Jako by tam patřil a celý život to věděl. Alespoň v tomto smyslu o něm přemýšlím.

V Arthuru Rimbaudovi moře uvolnilo poezii. Moře bylo klíčem k rozšířenému jazyku, jenž básní *Opilý koráb* z roku 1871 dovedl jeho osobně a jeho poezii do nové doby. Hlavní postavou básně je sám koráb, nákladní loď, jež chce zažít volnost na moři a nechá se hnát neřízeně po velké řece, až se ocitne na pobřeží a vpluje na volné moře. Bárka skončí ve strašné bouři a klesne na dno, kde se stane součástí moře:

*Od těch dob koupal jsem se v mléčné básni moří,
hvězdami nasáklých, k zeleným azurům
hltavě přisátých, v něž vzníceně se noří
tvář utopencova, bledá a plná dum.¹*

Sedím v letadle a zkouším si zrekonstruovat další obrazy z *Opilého korábu*. Údery vln na útesy připomínají hysterická stáda dobytka. Na mořském dně tlí mezi pohupujícími se trsy chaluh podmořská příšera Leviatan, jež do sebe vtáhne opilý koráb a pevně ho drží svými chapadly. Loď slyší v temné hlubině maelströmu vorvaně, vidí potopené vraky lodí, u nichž se hemží drobní korýši a odporní hádci, nazlátlé zpívající rybky, žahavé medúzy, černí mořští koníci – tvorové, o nichž si lidé jen myslí, že je vidí...

Loď je opředena vidinami a zažívá děsivou, osvobozující sílu moře, jeho neustálý pohyb a dech, než pocítí mdlou, unavenou nasycenost. Pak začne toužit po zemi. Vrátit se do tmy dětství, do tichých tůní.

Rimbaud psal báseň jako šestnáctiletý a moře do té doby neviděl.

2 / *Hugo žije* na Engeløya, tedy na Andělském ostrově, v severonorském kraji Steigen. Jedu tam pobřežní linkou z Bodø na sever mezi ostrovy a nepatrnými, větru vystavenými osadami, které se choulí hned u otevřeného oceánu. Po více než dvou hodinách přistává loď v Bogøy, malé obci u mostu, který vede na Engeløya. Hugo stojí na nábreží a má dobré zprávy: máme návnadu. Před třemi dny museli zastřelit náhorního skotského býka. Jeho zbytky leží na louce a čekají, až je někdo sebere. Protože cestou přes most na ostrov prší, rozhodneme se, že tam zajdeme zítra, a zastavíme před Hugovým velkým domem s věžičkami na střeše, s galerií ve sklepe a s vyhlídkou na západ směrem k Vestfjordu.

Jakmile se člověk přiblíží k Hugovu hájemství, hned ho napadne, že se ocitl v pirátském doupěti. Věci nashromážděné na pirátských výpravách podél pobřeží leží v garáži, jiné stojí jako exponáty nebo trofeje podél chodby do galerie. Hodně toho našel v moři, třeba celou příď starého člunu nebo několik starých velkých kotev. Před domem trůní lodní šroub z anglické rybářské lodi, která ztroskotala u blízkého ostrova Skrova. V kůlně visí rusky psaná cedule, kterou Hugo vylovil z vody. Zprvu se domníval, že jde o nějaký nápis z ruské lodi, ale ukázalo se, že je to volební transparent z okrsku u Archangelsku. Vedle hlavní kůlny vybudoval Hugo dvě další a k tomu stáj pro dva shetlandské poníky Lunu a Jeskyňku. Kolem kůlen se vždycky povalovalo několik lodí. Člun s kolmo utatou zádí, plavidlo mahagonové barvy, které se tvářilo, že ze všeho nejvíc touží po Riviéře, prodal.

Hugo v životě nevzal do úst smažené rybí prsty. Nemá ani v úmyslu zjistit, jak chutnají. Po polévce z čerstvě natrhaných kopřiv s libečkem a po čočce s domácí losí klobásou sejdemo se sklenicí vína v ruce dolů do galerie. Hugovy olejomalby jsou vesměs abstraktní, ale lidé na severu mají sklon je chápat

jako konkrétní krajiny s mořem a pobřežím, tedy jako motivy z nejbližšího okolí. Lze to snadno pochopit, poněvadž malby vyzařují charakteristické světlo, jaké pozorujeme jen u moře severně od polárního kruhu, hlavně v zimě. Hugův rukopis je lehce rozpoznatelný, arktická modrá barva studených, bezmračných dnů za polární noci, které ostatně nejsou úplně tmavé. Existuje tu světlo v celém spektru, přestože je ztlumené nebo pohlcené samo sebou. Barvy na obloze dostanou hluboký a jakoby zapouzdřený lesk a jako psychedelická inspirace může kdykoli vytrysknout polární záře. Na některých jeho obrazech je pevnost Batterie Dietl na vnějším pobřeží ostrova. Němci tam za války postavili největší a nejnákladnější pevnost. Stavělo ji deset tisíc německých vojáků a ruských válečných zajatců. Vzniklo tam jedno z největších měst v severním Norsku s kinem, nemocnicí, kasárnami, jídelnami, a dokonce s nevěstinci, kam přiváželi ženy z Německa a Polska. Do celé oblasti instalovali radary, meteorologické stanice a velitelství vybavené nejnovější technologií. Soustava kanonů měla pokrýt celý Vestfjord s dosahem mnoha desítek kilometrů. Dodnes jsou tam bunkry sahající mnoho pater pod zem. Přestože na nucených pracích zahynuly stovky ruských zajatců, Hugo vnímá to místo jako opuštěné a mírumilovné. Na jeho malbách pevnost prosvítá jen v naznačených kubistických obrysech.

Před několika lety poslal Hugo na výstavu přirozeně balzamovanou kočku. Schovala se do stěny starého chléva, aby tam zemřela. Když vešlo ve známost, že by měla být vystavena i na bienále ve Florencii, novináři v *Avisa Nordland* se Huga otázali, zda je mrtvá kočka umění.

Hugo vyrůstal na obou stranách fjordu a vždy pobýval u moře nebo na něm. Jen jednou v životě žil delší dobu na pevnině, když odjel studovat do Münsteru, kde byl jako nejmladší student

všech dob přijat ke studiu na výtvarné akademii. V ulicích vídal spoustu válečných invalidů s berlemi, chyběla jim ruka či noha, seděli v kolečkovém křesle nebo byli jinak poznamenaní. Jeho spolužáci byli radikální mladí Němci, kteří často mluvili o válce ve Vietnamu, ale jiné světové války pro ně byly tabu. Hugo tehdy často jezdil vlakem na sever k Hamburku, protože někde cestou se prý najednou změnilo složení vzduchu, byl syrovější a měl jemnou příměs moře.

Domů do Norska se vrátil s diplomem potvrzujícím zvládnutí klasických technik malby, grafiky a sochařství. K tomu si přivezl ještě jedno zavazadlo: dodnes v sobě nese neurčité stopy, že žil v německém studentském prostředí sedmdesátých let. Nikoli politické, protože Hugo nikdy nebyl nijak zvlášť radikální. Nejde ani o osobní styl, až na kulaté brýle, knír a dlouhé černé vlasy, ale spíše o nekonvenční vztah k tomu, jak se co má dělat a jak se má žít. A zůstal mu jeden zlozvyk: každé odpoledne v pět se dívá na detektiva Derricka. Běda tomu, kdo ho vyruší.

Hugo mi ukázal své poslední práce a vyšli jsme nahoru do podkroví. Odtud je výhled na bujné vnitrozemské části ostrova. Je měkký letní večer, na trávu a na černá pole na jihu se položila rosa a nad zvolna usínající krajinou leží pokrývka ticha. I šepot se nese daleko. Kolem rostou nízké porosty bříz, jeřábů, jív a osik. Vyjdu ven na chatrný balkon v průčelí domu, ale mezi stromy není ani zdaleka ticho. Lesík je matný pylem a vydechuje chlorofyl. Slyším bekasíny, kolihy a sluky. Pozadí s ptačím zpěvem se otevírá postupně, uši potřebují trochu času, aby jednotlivé hlasy odlišily. Tetřev toká, drozd kvíčala zpívá, kukačka kuká. Pěnkavy, vrabci a sýkorky cvrlikají. Kolihy vydávají často melancholický a osamělý hvizd, ale dokážou nečekaně změnit tempo a přejít v něco, co připomíná přátelskou

mitrajézu. Zpěv jednoho z ptáků zní suše jako zvuk, který vydává mince hozená na dřevo.

Nízko nad zemí přeletí sova. Dlouhá křídla ji nutí neustále jimi mávat. Fjord je lesklý a bílý. Sníh na vrcholcích hor ostrova ještě neroztál, jsou poměrně vysoké, takže do nich v průběhu let narazily tři stíhačky. Začátkem sedmdesátých let dva starfightery a roku 1999 německé tornado, které se poté, co se oba jeho piloti katapultovali, zřítilo na osadu Bøsanda. Piloty vylovili rybáři v malých člunech, kteří právě chytali na háčky tresky mezi ostrovy Engeløya a Lundøya.

Ptačí říše napovídá mnohé o rozdílu mezi Engeløya a mnohem menším ostrovem Skrova na protější straně fjordu. Na Engeløya se usadila převážně zemědělská společnost. Skrova je prosolená výspa s rybářskou osadou, což způsobuje, že je tam téměř vše, včetně mentality, úplně jiné. I ptačí říše je jiná. Ptáci v lesích na Engeløya nádherně zpívají. Na Skrově jsou jen mořští ptáci a jejich drsný, pronikavý křik nelze při nejlepší vůli nazvat zpěvem. Někteří se ale dokážou potopit až dvě stě metrů hluboko. V podstatě vodou letí a mění přitom směr podle toho, jak pronásledují rybu.

Hugo a Mette na Skrově renovují starou stanici pro výkup a zpracování ryb a výrobu rybího tuku: Rybářství Aasjord. Jak napovídá jméno, kdysi ji vedla Hugova rodina, i když jen dvacet let předtím, než byl podnik zrušen a začátkem osmdesátých let prodán. Hugo a Mette ho koupili zpět, ale v hodně zpuštěném stavu. Teď ho částečně přestavěli. Mají s ním velké plány.

Sedíme v pokoji a Hugo vypráví zvláštní, nicméně pro něj dosti typický příběh. Jak si na něj vzpomněl, nevím, ale Hugo má takovou vlastnost, že mu něco něčím připomene něco úplně jiného. Jednou adoptoval čerstvě narozeného beránka, kterého

chtěl sedlák zabít, protože podle jeho mínění nebyl dokonalý. Hugovi ho bylo líto a vzal si ho k sobě. Beránek se nastěhoval do kuchyně a na podzim se ho chystali porazit. Když Hugo potkal o pár týdnů později sedláka v místním obchodě, utrousil jen tak mimochodem, jaká je škoda, že je ten beránek sám. Sedlák mu přinesl ještě jednoho.

Za několik měsíců a let vykrmili oba berany tak, že byli velcí a silní – a nezvladatelní. Po čase nebylo bezpečné nechat je poblíž dětí nebo psů, a tak je Hugo naložil na člun a vyložil je na neobydleném skalním ostrůvku. Tam ať se pasou.

Rostli a tloustli, ale zapomněli na jakýkoli vděk. Když se Hugo blížil k ostrůvku, vrhali se do vody a plavali mu naproti, čímž se vystavili nebezpečí, že se utopí, protože jim vlna nasákla vodou, a Hugo je musel zachraňovat. Jednoho krásného dne nic netuše přistál, a ještě než vystoupil z člunu, jeden z beranů proti němu vyrazil. Na závěr svého vyprávění si vyhrnul svetr a ukázal mi nepěknou dlouhou jizvu na paži.

Nedlouho poté oba berany porazili. Rodina k nim ztratila veškeré sympatie. Jejich kožešina visí na trámu v malé kůlně.

Před dvěma lety za podobného večera, jako je dnes, se Hugo setkal se žralokem grónským poprvé. Hugův otec jezdil na lov velryb od svých osmi let a byl svědkem toho, jak se žralok vynořil z hloubky, a jak, když posádka lodi zpracovávala úlovek, pozřel pořádný kus velrybího tuku. Vyprávěl, jak toho drzého žraloka harpunovali a pak ho za ocas vytáhli na palubu. Přestože byl polomrtvý, visel na háku hlavou dolů a hřbet měl probodnutý harpunou, schramstl kus ještě vlažného velrybího masa z paluby.

Trvalo celou věčnost, než žralok zemřel. Dlouhé hodiny pozoroval lidi na palubě, což ostřílení velrybáři těžko snášeli. Hugův otec neopomněl vyprávět ani o tom, co se stalo,